

Л. ПОНТЕК

БАЛАКЛАВА

3 оповідання

(З передмовою Ів. Капустянського)

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Бібліографічний опис даної роботи наведено в Діпозитно-
учасній копії Державної бібліотеки України ім. Шевченка
в складі фондів Харківської обласної бібліотеки

Друкарня „Укр. Робітник“

Укрголовліт № 942 і 1137

Замовл. № 5112

Прим. 10180

Харків

1929

Л. ПІОНТЕК

Серед невеликої кількості українських післяреволюційних письменниць (Н. Забіла, В. Чередниченко, Д. Гумена, Л. Кардиналовська) почесне місце слід одвести Люцінії Карловні Піонтек. Вона походить з польсько-німецької родини млидаря (народилась 1899 р. в Лубнях), скінчила Полтавську гімназію Старицької, деякий час училася в ХІНО, 1919 року Л. К. Піонтек працювала в Полтавському часописі „Боротьбист“. Вірші почала писати вона ще з дитинства, у житті ж переважно віддавалася роботі журналіста. Була секретарем „Комунарки України“, „Червоного Кличу“, „Зінов'ївського Пролетаря“. Комуністкою стала вона з 1925 року. Поїхавши до Америки, брала там активну участь у громадській роботі серед української колонії. в клада в українських робітничих школах, дописувала до робітничих видань, друкувала оповідання в журналі „Робітниця“ (Канада), „Українські Робітничі Вісті“ (часопис), календарі „Вперед“ (Нью - Йорк) в 1924 – 26 р.р.

Сюжети своїх оповідань Піонтек бере переважно з робітничого життя, даючи їй відповідні назви, як „Механізоване пекло“, чи з життя в'язнів—„Програма голодовка“, що друкувалися в „Червоному Клині“, відбиваючи почасти вплив американського письменника Джона-дос-Пазоса і англійської літератури. Дещо друкувала і в „Червоному Шляху“, починаючи з 1923 р.

Живучи в Канаді, вона видрукувала декілька епізодів з недавнього життя в реалістичній подачі. Таким є оповідання „Бандитиха“, що друкувалося в „Укр. Роб. Вістях“; Пріська, що носить своєму чоловікові Степанові до лісу страви і переко-нує його піти і здатися радвладі, є типова нова жінка, що поволі втягується в громадську роботу, знаходячи підтримку в товаришах (інвалідові Дмитрові). Степан повісився, не знайшовши потрібного для себе ідейного виходу, в ваганнях, і цим для дружини розв'язав руки.

Привабно образ нової жінки змальовується і в оповіданні „Балаклава“. Героїня його Надя, партійка, не завагалася розстріляти рідного брата і ще сорок вісім душ у кривавій балці—Кайрам-дире. Старий її батько, грек Раду, рибалка, істотою на боці доньки, хоч і мучиться пролиттю кров'ю, втративши і доньку, що десь поїхала боротися.

Овіяна часом до легенди, ця подія передається, як згадка, на тлі побутових рибальських дрібниць і морського хвилястого простору.

Тій же таки громадянській боротьбі вона присвячена і оповідання „Товариші“, взявши досить типовий епізод з життя двох товаришів з дитинства, що їхні шляхи в житті розійшлися. Сергій став за отамана банди. До нього ж привели його колишнього приятеля—комуніста Миколу Сачка, впіймавши його за працею в невеличкому місті. Моральна сила революційної непохитності врятує комуніста. Замість того, щоб розстріляти, Сергій його цілує й виводить з лісу, хоч Микола одверто каже, що він би, впіймавши Сергія, не помилював його, як ворога рад-
влади.

Ів. Капустянський

БАЛАКЛАВА

I

Зверху—блакить. Долі—блакитна зелень. Збоку—плями кольору вохри. Це—небо, гори й бухта.

І невеличка червона зірка: кривава з п'ятьма гострими жалами. На сірому тлі. Це все—Балаклава.

Не всякий знає, що таке Балаклава. Навіть той, хто знає Куприна, все таки не знає, що Балаклава, це — тиша. Міцне, п'яне повітря Чорного моря. Воно тут, — зараз, як виплисти за ворота бухти—дві скелі: жовту і сіру. Вони замкнули бухту, щоб не пустити туди шторму з моря, щоб спокійно було Балаклаві.

А Балаклава—це невеличке місто в Криму. Не на всякій мапі ви знайдете крапку, що зазначає Балаклаву.

Балаклава стара, стара.

На верхівлі гори, що звисла над морем, стремлять стіни старих, зруйнованих генуйських башт. Колись вони були недосяжні. Жоден ворог ніякою зброєю не взяв би тих башт. Перший, хто б зважився здряпатись на гору, за хвилину опинився б у морі. Башти були неприступні. А тепер дві стіни безсило й невпевнено всміхаються тріщинами й маленьким віконечком. І бачили вони не одну війну. Багато людей бачили. Всяких. А тепер дивляться на бухту, що обросла кількома десятками будиночків, білих і наївних. На маленьких міцних греків з бронзовими обличчями. Нащадки войовничих прадідів ловлять у морі рибу, а в кого більш розвинена підприємча жилка,—ловлять рибу й на суходолі.

Справді, коли ви, змучені, виснажені безупинною працею цілої зими, а може й кількох років, у стані викрученої ганчірки приїдете до Балаклави, щоб спочити, одужати, впитися солоним повітрям і блакиттю, на вас накинуться рибалки.

Це буде:

Смаглявий Сашка-комісіонер з пишними рудавими вусами. Він запропонує вам свої послуги до найму помешкання, розповість до ладу чого саме вам треба. Ви повірите йому. Він приведе вас до тихої білої кімнати: з неї вам видно буде бухту й гори. І за те Сашка-комісіонер злупить з вас комісійні.

Потім до вас з'явиться чорноокий, самовпевнений Петя Капітанакі й переконає вас у тому, що він має найкращий ялик; найкращий не тільки в Балаклаві, але й в Севастополі, в Алупці, у Гурзуфі—в цілому Криму.

Ви ніколи не бачили його ялика, ви тільки вчора дізналися, що ялик—це човен, але ви повірите, що Петін ялик—найкращий в цілому світі, й попросите Петю, щоб він вам його щодня на годину давав. Вам захочеться поїхати в новне море. Насамоті. У всяку годину. Але ви обурите найкращі струни в душі чорноокого Петі.

— Хіба він вам не говорив цілих півгодини про те, що його ялик—найкращий?

— Ну, говорив.

— Говорив! Це ви могли зрозуміти, а як же ви не розумієте, що цього скарбу він нікому не довірять! Нікому! Коли вам хочеться їздити в море, Петя може вас возити, але віддати вам ялика на годину... На півхвилини він його нікому не віддасть!

Петя Капітанакі вас обілле обуреним призи́рством з самої глибини своїх чорних очей.

І ви зніяковієте, ви зрозумієте, що впро́роли страшенну дурницю. І виправите свою помилку і будете їздити в море з Петею Капітанакі... на прости́сінькому рибальському човні.

В Балаклаві у всіх такі човни. В Балаклаві всі рибалки.

І вам покажуть усе, що є цікавого в Балаклаві. А такого чимало.

Коли полудневе сонечко нагріє сірий асфальт набережної до того, що само почервоніє від спеки і пірне півобличчям у море, на невеличкій пристані, що на набережній, починає збиратися Клуб Ледарів. Влітку їм нічого робити, влітку

в морі риба не ловиться. І вони збираються тут, смокчуть куценькі люльки, згадують осінні шторми, згадують молодість.

Вони не мають дач. Члени клубу—найбідніші рибалки всієї Балаклави. А ледарями їх прозвали хазяїни, бо майже весь клуб поклав свої сили на роботі в тих самих хазяїв.

Якщо ви пройдете поуз Клуб Ледарів: під перехресними, пронизливими поглядами членів і сподобаєтесь їм,—вас покличуть, люб'язно дадуть місце на сірих дошках пристані й, коли ви не горда людина, то ви сядете з ними і відповісте на всі їхні запити.

— Хто ви? Звідки? Чим займаєтесь? Скільки у вас дітей?—і хіба можна знати все про що вас питають.

А вам розповідатимуть, хто як живе в Балаклаві і як ловилася риба минулої осені.

Поуз пристань прострибає на одній нозі жваве веснянкувате хлоп'я.

Обовязково хтось з членів клубу покличе його й скаже:

— Колько, бачиш?—і хитнуть головою в ваш бік.

Колька й собі мотне головою й стане в позу. Тоді старий Капітанакі (не родич Петі Капітанакі, ні, а старший Капітанакі в Балаклаві) смаковито плюне на гарячий асфальт, і Колька, раптом луснувши себе ногою нижче спини, зірветься й побіжить. Усі пильно поглядатимуть то на хлопця, що за півхвилини опиниться на другому березі підкови-бухти, то на білу плямку слини, що миттю починає парувати й сохнути на розігрітому від сонця асфальті.

Ви нічого не зрозумієте, але й нічого не встигнете спитати, бо Колька оббіжить довкола всієї бухти й повернеться, а слина ще не встигне висохнути.

В цьому штука. Ніхто так швидко не вміє бігати, і Кольку прозвали „перістері“—голуб.

І вам покажуть зігнутого чоловіка. Так зігнутого, наче його вдарено раз якимсь страшним тягарем по спині, та так він ніколи вже більше й не розгинався.

Це—старий Раду.

Вам скажуть, щоб ви ніколи не їздили в море з Раду, бо він... і прикладуть собі пальця до лоба і покрутять головою.

Може, скажуть:—То все через Кайрам-дире.

І як би ви не розпитували,—більше вам нічого не скажуть.

І якщо ви не дуже цікава людина, то все це пройде поуз вас, не зачепивши глибоко вашої душі.

Справді, що вам до Сашки-комісיוнера й Петі Капітанакі, до Кольки-перістері й старого Раду?

* * *

Сірий, суворий день похмуро повис над Балаклавою. На морі розгулялася буря. Хвилі, розгойдавшись, дряпалися з риком на скелі і в безсилій люті розбивалися—падали назад у море.

Всі рибалки сиділи дома. В море їхати було небезпечно.

Петя Капітанакі, як одрізав, одмовився везти мене:

— Життя йому копійка, але я, видно, забула, що в його найкращий ялик.

Море гуло.

Море так товклося за бухтою, що не сила була сидіти в хаті. Я пішла на набережну. На східцях пристані сидів старий Раду й лагодив сітки. Я привіталася й сіла коло нього.

Він не відповів мені, тільки зиркнув невпевнено.

Погляд на смерть переляканого звіря дряпнув моє серце.

Зашкарублі чорні руки нервозним павуком заплітали подерті сітки.

Раптом здригнулися.

І знову погляд. Незрозуміло-переляканий.

Стрижена... Стрижена дівчина,—обірвалося.

А потім: „Чого ти стрижена? Надя стрижена! Моя Надя!“

Тихо й лагідно, як могла лагідно, я відповіла: „Тиф, та й зручніше так“.

— Ні, ні, ти—звідти: я знаю.

Я десь, зовсім глибоко, почала розуміти.

— Ти знаєш Надю? Ти бачила її?

— Я не бачила Наді. Це ваша дочка?

— Ти не знаєш Наді? Донька, єдина донька!—в переляк очей стрибнув зайчик. Голос задзвенів і обірвався.

— Вона тут, у Балаклаві ваша Надя? Зайчик з очей зник.

— Нема Наді. Була Надя і пішла Надя. Нема!

Очі—застигле скло.

— Розкажіть мені про Надю.

Розбилося скло, і вже розгубленість в очах.

— Казати? Я не вмію...—Руки без ладу метушилися в сітках. Раптом обірвалася надто натягнена нитка. Сітки одштовхнула нога.

— Поїдеш до Кайрам-дире? Там була Надя.

— Давайте!

— Не боїшся? Мене люди бояться. Не їздять зі мною. А чого моря боятись?

Я не знала, чому бояться люди. Хіба треба боятись дідуся з переляканими очима?

Море гуло.

Раду гріб упевнено. А спина його так і не розгиналась. Хвилі здивовано перескакували через човен і перловим намистом розсипалися. Очі напружені чогось чекали.

Раптом човен круто повернув і вдарився об беріг.

„Тут“,—кинув Раду. Виліз, почепив до мотуза камінь. У човен поклав другого.

Застиг старий. В очах щось наростало і раптом прорвалося. Посипалися квапливі слова. Наче боявся старий, що знову хтось замкне йому очі переляком і не випустить з серця слів.

— Ти не боїшся моря. І Надя не боїться. Ще малою їздила зі мною закидати сітки, а вже як я став на роботу в старого Схіна, то брав її з собою. Померла жінка, Кость малий зістався. Надя тоді вже більшенька стала, гляділа його.

Ти не бачила Наді. Люди казали, що вона гарна. Не знаю. В неї довгі коси були. Очима гріла всіх.

Костя гляділа. Любила його. Казала

йому казки. Про море. Нїде не була. Сидить і каже, а Кость не любив казок і Надю кусав.

Ну, а тоді Надя піросла. Вже дівчина стала. Пішла до Севастополя служити. Не забувала мене. Приїхала, на піджак привезла. Міцної матерії, сірої. Вже зносив тепер. І сама пошила.

А тоді довго не чути Наді було. Кость підріс. Я його посилав, щоб знайшов Надю в Севастополі. Та він не знайшов. Мабуть, не хотів, так я думаю тепер.

І довго не чути було Наді. Кость мені не допомагав. Уже хлопець дорослий десь пропадав. В море не їздив, моря не любив.

І вже оті білі прийшли, з погонями. Білі ті й в нас у Балаклаві: стріляли тут усе.

Кость раз побив мене. Не було в мене грошей на свято йому одежі справити. І то він по ночах пропадав усе, а це вже до його такий став приходити в погонах. І щось, бачив я, Костеві він носив, а де його Кость дівав і що воно було—не знав.

Аж одного дня в комірці під старими сітками я знайшов пістолі й рушниці. Спитався Костя,—він на мене ціпком замахнувся, та сусіда ввійшов, каже: „Червоні надходять“

Кость вийшов, мене й не вдарив.

Сусіда пішов, почалася стрілянина. Та не довго стріляли.

Вийшов я на набережну, бачу: Кость яликом на другий берег бухти перевозить того з погонями, що до нас ходив. На управі—прапор червоний. Пішов далі, та там салдати. Вернувся додому. А надвечір до хати Надя ввійшла. Я не пізнав. Думав—хлопець. Піджак на ній шкіряний та картуз.

„Драстуйте, тату, чи живі?“

А я й не гніваюсь, що так надовго була мене покинула. Радий.

Вона картуза скинула.

„Надю, де жти коси свої діла, голубко моя?“

А вона: „Навіщо вони мені здалися? Кажіть, як живете“.

Кажу, та вона заморена; тільки, як почав я на Костя скаржитись, вона

насторожилася. А коли я про зброю — то вона зблідла та:

„Я думала, що то він по простоті білого перевозив. Зброя тут?“

Я її повів, показав.

„Ну, тату“, каже, „не журіться. Що ж робить?“ — і пішла.

А мені чого журитися? Надя моя приїхала, тільки без кіс.

Незабаром чую — підїхало щось. Дивлюсь — тачанка: Надя й двоє салдат з рушницями.

Поскладали вони зброю на тачанку, аж тут і Кость до хати. Побачив та назад. Надя салдатам кивнула. Ті — до нього: „Сідай, бо заарештований“.

Кость до Наді: „А, так це ти, стерво більшовицьке!“

А вона блідна, блідна:

„Я, тобі Костю, казала й попереджала?“

Кость тікати, — так салдати з рушницями.

Надя записочку написала, дала салдатові, каже щось: „Політкому, чи що, не знаю, а я, каже, прийду“.

Ті поїхали, а Надя — до мене:

„От, тату, розстріляють Костя“.

А я:

„Як то розстріляють?“

„Та так: сьогодні ото ж офіцера перевозив; той так і втік. А оце—зброя. Ох, багато він нам шкоди наробив!“

„Та вже ж, кажу, шкода. Та я думав, що то він тільки мені, а він і тобі ото... Ти тільки, Надю, його врятуй. Син же, брат твій. Як можна!“

Вона блідна, блідна, аж схитнулася, а не плаче.

„Ні, каже, не мені, а нам шкоди наробив“.

Я не знав—кому, так син же ж. Знову прошу: „Допоможи йому“.

Вона тоді як одрубала: „Не можна, тату, ні“,

Обернулася вже, щоб іти: вже пішла була, а в дверях зупинилася та й стогне: „Ох, тату, люблю ж я його. Гляділа його. Мама в нас не було“...

Вернулася, по голові мене погладила й пішла.

Я до самого смерку сидів і думав, що воно таке.

Увечері пішов на вулицю. Сусіди гомонять, що багато позаарештовувано. Мабуть, усіх розстріляють. І на мене всі так чудно дивляться.

Ждав я Наді, не дждався. Ліг спати—не спиться.

Вранці, ще не світало, пішов на вулицю; біля управи два грузовики стоять; сидять на них хлопці, все наші балклавські, і Кость там. Біля них салдати з рушницями. Потім вийшов чоловік у піджаку, в шкіряному, й Надя. В обох pistols. Сіли й поїхали.

Я не знав. А то вони їх розстрілювати поїхали. До балки до цієї.

Над берегом висіла скеля. Я не бачила балки. Раду зрозумів, чого шукає мій погляд.

— Балка з того боку. Я там не був... — надривно зойкнув старий. В очах знову метнувся на смерть переляканий звір.

Море вже не гуло. Вщухло. Тільки з глибини стогнало.

Раду встав і почав одв'язувати камінь. Човен урізався в щебневий берег, і Раду довго спихав його з місця.

Назад ми доїхали швидко. Так само впевнено гріб Раду. Тільки очі запнула йому тупа покора.

В бухті він не пристав до Клубу Ледарів, а до маленького камінного виступу.

Я стисла міцно руку Раду на прощання. Свічечки в очах прогнали тупість, і він тихо промовив: „Надя також тисла руку. Не цілувала ніколи. А коли важко було, то гладила по голові“.

„Надя—хороша“, мовила тихо і я.

Очі Раду засипали мене золотим промінням.

II

Вам багато не скажуть в Балаклаві про Раду. А коли ви спитаєте, що таке Кайрам-дире, то почуєте неохочу відповідь:

— Кривава балка. Там розстріляли сорок дев'ять душ.

Більше вам нічого про Кайрам-дире не скажуть.

III

Балаклава—це тиша. Спокій. Міцне, п'яне повітря Чорного моря. Воно гудить тут, за жовтою й сірою скелями,

що воротами замкнули бухту від морського шторму.

Часом до бухти заскочить моторка.

Вона співає й дихає бадьорістю. Це з сусіднього санаторія запливуть комсомольці, що спочивають там улітку. Молоді голоси сполохують спокій Балаклави піснями і молодістю, будять сонний асфальт. Вони завітають до Балаклавського виконкому, до осередку, а потім прощаються радісними вигуками, відпливають з бухти.

На березі товпляться греки. Вони нічого не кажуть. Вони хитають головами, але веселі чорненькі маслинки їхніх очей відбивають тремтючий сміх молодости, мов люстро. Вони виблискують навіть любов'ю до тих, хто збудив їхній спокій.

ТОВАРИШІ

Були дні, як уральський брунатовий камінь, що в ньому затиснуто іскорки сонця. Радісні дні. Весь світ сявав отими іскорками. Їх розкидали дні—дитинства.

З цих днів Микола й Сергій все вдвох.

Ткалася радість життя. Снувалося тисяча золотих ниток (тільки не основа, а якоесь од центру йшли нитки), а в центрі вони—Микола й Сергій.

Золоті нитки лягали на чорне; тоді рвалися й сипали іскри.

Чорне, це—саж.

Мати вкинула туди Миколу.

Стріляли по черзі з рогатки в Миколиному дворі. Сергій влучив у шибку.

Трррр—дззінь...

Вибігла мати.

Микола: „Це я“, — і саж.

Погубилися золоті нитки. Не збереш. Випнувшись пузом—у кутку свиня (Швидко опороситься)—і зовсім чорне. І не вилізеш, ляду засунуто—чув.

Зовсім чорне.

І враз—искорки.

Завозився хтось з лядою. Важка. Маленька щілина і—стригнула искорка. Проснулось біле волосся й рука з пирогом.

— Миколко, на... з вишнями, а все-редині сала шматок,—я з борщу витяг...

— Йдуть! Бери швидче!

Стригнув Микола:—Ляди не засувай. Стукнуло.

Ляснуло в корито, полилося. Ломака заходила в місиві. Свиня підняла пузо й понесла до корита. Зарохкала, заплямкала,—їсть.

Микола в другому кутку: їсть пиріг з вишнями, солодкий,—і сало.

Тільки до ляди підійшов вилазити, а в дверчата—материна голова:

— Йди, шибенику, хоч пообідай борщ, який є.

Виліз, а борщу не хочеться, нудить од пирога з салом.

— Нащо ж ти брешеш?—сіпнула за вухо легенько.—Аджеж не ти розбив шибку?

— А хто ж, як не я,—буркнув без серця.

— Та годі, приходила Сергієва мати. Признався.

А Микола вже на вулиці. Сергій дожидає.

* * *

А далі.

НАЧАЛЬНОЕ ГОРОДСКОЕ УЧИЛИЩЕ

І трохи страшно.

— Що воно отам написано?—Сергій недовірливо.

А Микола переконано:—А от навчимося—знатимем.

Потім звикли: і трудне і чудне.

Микола до вчительки: „Земля велика?“

— Нада гаварить не „великая“, а большая.

— Ну то більша земля? Дуже?

— Большая!

— А яка завбільшки?

— Подожді, узнаеш ещо.

Микола згодився почекати, але кортіло швидче знати „все чисто на світі“.

Нові дні насунули. Потоптали іскри сонця, попереривали всі золоті нитки. Поставили чорніше за саж. А Миколу з Сергієм викинули з певного й міцного центру.

Було так:

по вулиці йшли люди. Окремо кожного з них хлопці бачили що-дня, коли ті люди йшли на роботу: до олійниці, млина, залізничного депа.

Але тепер:

вони всі йшли вкупі, посеред вулиці, на мостовій.

Сергій штовхнув Миколу: „Диви— Гришка, кочегар з німецької мелниці!“

І справді: Микола його зразу не пізнав. Він ніс здорового, здорового прапора і йшов попереду всіх.

Сергій знову: „Микола, що то він несе?“

— Прапор, „що несе“!

Так не такий, як ми в табелі на воротах чіпляємо.

Але Микола не слухав. Люди співали пісні. Ніколи він не чув її раніш. Наливала в груди багато-багато чогось такого великого, аж розпирало їх. Микола раптом уявив собі, яка велика земля. І слухав, слухав пісні.

Тільки йому здалося, що він упіймав на голос ту пісню, як щось навалилося галасливе на неї.

А Сергій знову:

— Он такі прапори, як у табель, і ікону несуть. О, „боже царя храни“ співають! Чуєш?

Микола не встиг нічого сказати, бо щось стукнуло йому в уха. Він побачив, як схитнувся прапор, похилився Гришка-кочегар. Гришка впав. Чийсь руки підхопили прапора. Все закрутилося. Хтось придавив Миколу до стіни. Крикнув Сергій: Знову стукнуло в уха. Раз-по-раз. Може тричі, а може й безліч.

Хтось схопив Миколу і втяг до якогось двора.

Коли Сергій в батько вів хлопців до-
дому, Микола спитався..

— Дядьку Семене, що то воно таке?

— Та бастують, а їх і одбастувало.

— Що то— „бастувати“?

— На роботу не вийшли, а ото спі-
вати заходилися. Кажуть— мало їм пла-
тять. Та хай шанують гроші, то й не
буде мало.

Микола дивувався: Нащо гроші ша-
нувати.

Сергій казав:

— А Гришку кочегара вбито й ще
там трое лежало, я бачив. От так
стріляло...

Було чорніше за саж.

* * *

Насунули дні, мов холодні, загусклі
помиї. Повитягували хлопців угору,
кинули сині плями під очима. Давили.

Давила школа із спільною молитвою,
з „боже царя храни“.

Давила й не давала відповіді на те,
що невгамовно гризло допитливий мо-
зок.

По закутках читали Шевченка, Олесь „Радю“.

Борсалися.

Кидалися од „Діла“ до книжечо „Донской Речи“.

Гімназисти приносили „Саніна“. А н все це навалювалася Винниченківськ „Чесність з собою“.

Хлопці худли. Сперечалися до треті півнів. І не знаходили виходу.

То илися.

були переконані, що знають усе, я треба. Але кожний по-своєму, хоч і т варишували, як здавна.

Сергій вирішив: самостійна Україна Писав про неї палкі вірші. Любив сел і замріяний панський парк.

Микола не задовольнявся нічим.

— Ну, й що ти робитимеш у свої самостійній Україні?— напівзневірено напівглузуючи питав він у Сергія.

— Як то що? Що всяка держава робить

— І тоді будуть кричати не „бей жидов“, а „бий жидів“? Оце і все?

— Ні, це буде демократична республіка.

— Франція — демократична республіка?

Сергій мовчав роздратовано. Потім заявляв:

— Піду до гімназії... Ні чорта не дає школа...

Микола не вірив і в гімназію. Знав багатьох гімназистів. Одні—ходили в твердих комірцях і призириливо ставилися до „городського учілища“: Інші вахлиналися в „Чесності з собою“. І більше нічого.

Та й куди там—до гімназії? Миколина мати була стара й „не шанувала грошей“. Не було грошей в неї.

* * *

Коли цвіли вишні, прийшло кохання. Перше й чисте“, казав Сергій. Вона була золотокоса гімназистка. Сергій відхав. Познайомив її з Миколою. Вона гуляла з обома.

Сергій „Чисто ходив“, у комірці, як гімназист. Микола—босякуватий, розумний. Аня не знала, кого вона любить.

Микола не впадав біля неї, й вона

віддала свою увагу йому. Але гуляв і з Сергієм.

Сергій зідхав і худ. Микола глузував і худ.

Сергій прийшов до Миколи з блідим обличчям і з тінями під очима:

— Миколо, я бачу, що й ти любиш Аню. Пам'ятаєш, ти якось казав, що ми нами—ріжниця. Ну, тепер бачиш... Я йду на жертву: візьми Аню собі. Я уявлюся з вашої дороги...

Микола витріщився:

— Як то—візьми? Чому ця жертва? Хіба вона тебе любить?

Сергій не знав. І відповіді не зумів дати. Тільки буркнув щось про цинічний скептицизм.

* * *

Дні змоталися в сірий клубок паутиння й трухляви. Клубок ріс і обліплював життя. Трудно було йти без доріжки. А трухлява, збираючи останні сили, дивилася все живе.

Дивно думати, що трухлява могла задавити життя.

А коли вирвалося й трощило все, Микола й Сергій вже були далеко один од одного.

* * *

Місто сховалося в яру від залізниць і центрів. Та не могло сховатися від революції.

Коли вона прийшла, місто перекосило від жаху обличчя й сховало зайві самовари, тремтячи перед сірою шинелею.

Місто хрестилося, коли чуло про банди в лісі, й синіми устами шепотіло: „Коли б, господи... дай, милосердний“...

І кидалося в бік од людей, що виходили з дому, бо звідти втік хазяїн, і тепер на воротах стояла сіра шинеля.

За шинелями не бачили людей.

І думало місто, що пожежу зробили не люди, а самі шинелі з гвинтівками.

Місто сховалося в яру й не знало, що не дуже далеко є великі похмурі будинки, де працюють люди з силою, що брали невідомо де.

Не знало: недалеко під землею день

і ніч довбають люди й що то вони вийшли на поверхню й зробили пожежу.

Місто не знало: воно тільки похлювало кидалося в бік од шинелі, що стояла на воротах будинку, який звали так коротко й дивно. І боялося вимовити те слово синіми устами, бо од його серце двічі стукало й обривалося.

* * *

Молода осінь тихо хилила у безвість день. Не перший. Сонце косо підморгувало анемічній, мов інститутка, березі. Раптом зиркнуло на сплямований кров'ю клен і припало до нього. І цілувало дуже.

А на воротах будинку стояла шинель. (Та сама, що од неї кидалося місто). Дитячо замріяла очі в сонце.

Всередині будинку—черговий. (Щохвилини сподівалися шифровки з центру).

В двері тихо просунулася золотоволоса голова:

— Я скінчила, товаришу Микола. Йду. Ви—до десятої?

— Ні, мабуть, на всю ніч.

— Ну, то на все.

— Бувайте, Аню.

Тихо зникла.

Микола оглянув кольта. В голові: «І звідки він у біса вирвався, той отаман Передерій? І коли піймається?» (Що не піймається не могло бути й думки. Це було тільки питанням часу).

Рука підносила кольта до кешені. За стіною затремтіло від кроків повітря. Микола—до дверей. Чомусь знав, що там. А рука револьвера міцню стисла.

В дверях—вони. Не знав скільки. І також шинелі. Вистрелив у переднього.

Похилився

Стрельнув знову—тільки тріск. А шию щось стягло. І голову миттю сунуто в порохняве шмаття. Смерділо псиною.

Осічка!

Хтось вивертав руки назад: немов з рамен викрутити хотів.

Микола напружився, рвав цупкі й спітнілі руки.

Ніби лантух з борошном його кинуто об підлогу. І ноги було перекручено.

По кімнаті тріщали столи й грюкали об підлогу шухляди.

— Тільки б не обшукували його... Ключа б зберегти.

За десять хвилин (а може це була вже ніч!) Миколу понесли. Прив'язали до коня. Почував: кінь хрипить і не хоче стояти. Їхали швидко. Не можна було розібрати—куди. Здається, повертали тільки раз.

Поворухнутись ніяк. Здавалося, коли б знайти хоч маленьку дірочку лантусі й дихнути повітрям,—з'явилася потрібна думка—втік би.

Тіло билося об спину коня.

Коли коня спинили, Миколу знов кинули на землю.

„Тепер розв'яжуть: можна буде дихнути“

І знову пройшли хвилини (а може години), доки почали розв'язувати. Шмаття з голови стягли. Тоді Микола, не встаючи з землі, потягався, як мала дитина.

Хтось штовхнув:

— Вставай!

Було темно. В лісі. За деревами бли-
мав вогник.

— Ну, йди, ти... Повертайсь!

— А куди йти?—Микола спокійно й
ціловито.

Аж усміхнулися:—Не довго будеш та-
кий цікавий. Ось з отаманом побала-
таєш.

Оточили й повели.

Вогник минули: просто багаття не
розгорілося. А далі землянка.

Двері ногами штовхнули, й Миколу—
двері.

На столі мутним оком ідіота свічка
лимає. Од неї розповзлися тіні по
утках. Важкі, лапаті.

— Тут, отамане!

— А-а!. Подивимось, послухаємо...

Це отаман. Молодий ще, як і Микола.
Кругом рота дві невпевнено нервових
кладки повилися.

Вдивляється в Миколу. Й несповідано:
Невже?!"

Махнув рукою:— Вийдіть, хлопці. Я
вам розпитаю.

Висунулися: незадоволенням гомоніли.

А Микола руки розминає. Руксю ж вота потер: намулило мотузом. Протамана й байдуже. Та здивувався, коли той підскочив радісно хвилюючись.

— Як і'мя? Микола Сачко?

Вдивився й згадав: саж, пиріг. Сергій! Тільки за нервово непевними складами рота одразу не пізнав.

Таки Сергій.

А тей уже цілує його. Аж зніякомів Микола: саж—сажем, а чого отой бандитський отаман цілуватись лізе?

А Сергій, наче нічого такого нещодавно не бачилися, а оце зустрілися.

— Сідай, Миколо, ти, мабуть, голодний,—і зник.

— Микола сидить, думать нічого не думає. Ковбасу з білим хлібом уминув. Під'їв та й кинув:

— А бандити, виходить, добре живуть. Наївся я в акурат.

Сергій в смішок. Такий давно зник йомий, дитячий, мов од лоскоту смішок.

— Ти, як думав? Ваші ж міські й гетьманські стахають. З Мушурівки більше. Ну, села, звичайно. Особливо Пашенівка.

Микола в пам'яті нотує: „Мушурівка. Гм... Рапотів потрусить треба. Негайно ж. (Так наче оце з хати вийти. Просто: піти й потрусити).

А в голос:—Підожди, Сергію, буде ще вправа й на бандитів і на куркульню, що їм помагає.

І знову, зовсім так, наче було вчора, вони сиділи й сперечалися. Так само Микола кидав меткі короткі слова. Тільки тепер Миколі все було ясно: він давно знайшов головну нитку, червону нитку життя.

А Сергій гарячився, поетично висловлювався. Обурювався, нарікав.

І раптом Микола, ніби подув і всі Сергієві слова розлетілися, немов пущок з кульбаби.

— Отаман Передирій—як: ворогів своїх у розход пускає?

— Нуда,—здивувався Сергій.

— А Сергій Миколу відпустить на всі чотири сторони?

— Миколо, які ж можуть бути сумніви? Аджеж ми товариші!

— Ну, а в мене нема таких товари-

шів. Нема нікого. І буде змога, я тебе сам зловлю і передам куди треба.

Сергій замовк. Нервові складки загострилися. Вся постать невпевнено зігнулася. Ідіоткувате око свічки істерично заморгало й пустило на пляшку сльозу. Тіні в кутках захиталися й поплазували до Сергія. Важко поклати м'які лапи на його обличчя, постарити його очі.

— Я думаю, тобі пора,—хрипко й несподівано сказав.

Микола не ворухнувся.

— Ходім, я виведу тебе.

* * *

Вогнище підморгувало недотлілим жаром зблідлій, замореній ночі. Їй хотілося спати. (Як завжди, день не прийшов до неї, все чекав, коли вона обезсиліє зовсім).

Ліс притаївся. Холодно було передранком. Не треба було цих безладно позколюваних купок людей, що чорніли довкола землянки. З однієї підвелася голова:

— Йти з тобою, отамане?

— Не треба, спи.

Мабуть, голова та дуже сонна була, бо схилилася одразу—не помітила надзвичайного в голосі отамана.

Микола не оглядявся. Йому було ніяково од зігнутої постати Сергія, ніяково од його розгублености.

Отаман нервово тремтів плечима, коли тріскав під ногами сучок.

Йшли довго.

Ніч знесилювалась. Занедбала свої каганці. Почали гаснути.

— Оцією стежкою підеш, не звертаючи нікуди, то й попадеш на їзжу дорогу, а там...—Сергій розказав, як іти.

Микола тепер уже й сам знав.

— От що, Сергію, твої хлопці в мене револьвера забрали; а без зброї небезпечно—сам знаєш.

— Звичайно, звичайно... Як же...—розгублено витяг з кобура револьвера, ніяково подав.

— Тепер дійду. Ну, прощай, Сергію. Сергій рванувся:

— Значить же неправда, Миколо,

неправда?—з радісним захватом і надією схопив його за руки.

— ?

— Ти б повинен був застрелити мене... А не робиш цього.

Микола усміхнувся:— Бо небезпечно тут твої хлопці близько.

Сергій весь опав і посірів. Губи розпачливо викривили:—так чому ж це? Що за сила така в тобі? А звідки вона?..—Очі напружено й з острахом блискавично блимали.

Миколі вперше за весь час зустріч стало шкода Сергія. Лагідно, але непереможно переконано, він відповів:

— Тільки тому, Сергію, що я знаю право у нашої справи. Розумієш, у тебе немає певності ні в собі, ні в тому, що ти величаєш своєю ідеєю і робиш в ім'я її. Ото і все.

Сергій знеможено сів на пензю. Обличчя—розгубленість і розпач.

Микола пішов. Сергій дивився в його бік. І враз схопився на рівні ноги, витяг з кишені другого револьвера, навісив на Миколу.

Але рука махнула в повітрі револьвером:—Хай...

Сергій прибито повернув до землянки.

Мутний, мов замурзане скло, ранок вставав туманами з ярів. В сірому світлі ворушилися сірі купки шинелів з безбарвними плямами обличчя. З них важко вилізало незадоволення й тупо падало в Сергієву прибитість. Тільки одна думка стала перед ним: „Що ж робити? Як?“

Міцно пахло вогке опале листя.

Ст. Агат.

1924 р.

БАНДИТИХА

I

Село змостило всі свої хати на горбку над ставком. З краю вулиці, до вигону хати рідші. До середини ближче—вони густо-густо постулювалися. На самому круглому шпилі випнулася присадкувата церква. Коло церкви дуб. Давній. В три обхвати.

А довкола—ліс. Густий, старий. З трьох боків—оточив горбок з селом. Колись капітаншин ліс був. А тепер...

Пріська ось тепер іде до того лісу. Та йде не через греблю, повз верби (з дуплами, як хата. Старі катеринські верби). Іде Пріська, неначе й не до лісу. Через вигон, де полохливо розкидались вітряки. Обходить чогось усі ті стежки, де з людьми зустрінутись можна.

І чомусь Пріська щільно в свою здо-

рову хустку вгортається, хоч зовсім тепло надворі.

І ще чогось Пріська такою огрядною, занадто огрядною здається.

І так не хочеться Прісці сьогодні йти... як умирати не хочеться...

Та ось і рівчак. Ось стежка.

Сама вона протоптала ту стежку тут. З цього боку люди до лісу не ходять.

„Не йти б туди...“

Та ноги Прісьчині по старій звичці давно сами завернули. І вже минула Пріська просіку. Незабаром і до знайомої гущавини дійде.

Серце Прісьчине під самим горлом.

Розмотала хустку. Клунок витягла: „Швидче б уже! Швидче б.—та вернутися додому“.

Опале листя шаруділо під ногами:

„Швид-че, швид-че...“

Зупинилася Пріська. Не знала, чи то весь ліс кричить, чи серце так б'ється.

Не зчулася, як і дійшла. Ось граб, ось дві берези—зрослися. Оглянулася навкруги: Степана не було.

І зворухнулася надія: „може, не буде“,

та в ту ж мить почула: „Чом так пізно? Я вже думав, що не прийдеш“.

„Та ще ж, Степане, й так видно на дворі. Ти думаєш—мені ото легко? Йдеш селом з клунком, то хіба ж люди не побачать. Та хіба вони не знають, де ти? Думаєш, як воно було Ганні, коли й всі бандитихою звали...“.

— „Ну, завела. Не скигли отут мені. Давай їсти“.—А сам жадібно, похапцем розв'язував торбинку. Сіпнув мотузочок нетерпляче. Пшінка розкотилася доли.

— Пшінка знову? Подавивсь ти сама тією холодною пшінкою. Чом борщу не принесла?

— Не топила я сьогодні. Там он—оселедців двоє. В потрібильці давали.

Степан як стояв навколюшках, так і почав їсти. Не жував: кусав і ковтав. Давився.

Пріська сиділа, прихилившись до грабу. Думала, що не можна втекти. Чомусь треба сидіти тут, а хочеться на село, між люди.

Степан загорнув лишки в торбинку й підійшов до неї.

— Ну, чого мовчиш, — обхопив за груди й притис до дерева. — Чого мовчиш? — Гаряче дихав на неї. Пріська одштовхнула його руку.

— Слухай, Степане, що я тобі скажу. Ось слухай... — Він дихав усе важче. Лоскотав груди, ноги. Пріська вже не пручалася.

* * *

Степан лежав, насунувши картуза на самі очі. Пріська підвелась й обоирала листя з спідниці.

— Що ти хотіла казати?

Мовчала.

— Прісько, чи ти не чуєш?

— Та, — видавила слова, — ото ж і хотіла казати... — Труснула спідницю.

— Що саме?

— Що ти, як собі хочеш, а не сила моя вже отакечки...

— Та як? Їсти носити набридло, чи що? — з лнливим пересердям буркнув Степан.

Пріську прорвало.

— Носить, носить! Чи мені важко

носити? Та хай воно провалиться тобі
Таке життя... Кожен знає. Діти на ву
лиці дражняться—„бандитиха“ кричать.
Доки ти сидітимеш тут на сміх гороб
цям! Бандит зветься. Один у лісі—
з ким ти тут воюватимеш? З вовками
чи що? Зима надходить: „де який бан
дит був, то всі поздавалися давно, а...

— Таке ж і є! Усі... поздавалися,—пере
дражнив.—Учора я Крука бачив... хоті
оце казати тобі. Кликав переходити по
той бік Красноярівки, а я його сюди
кличу. В його хлопців душ з сім буде
то...

— Ов-ва! Душ сім. Та проти кого во
ювать будете. Голодранці самі ж по
збиралися. Проти себе, чи що?

— Чи ти не здуріла... Як то проти
себе. Баб'ячим своїм, отим, що в голові
подумай... Чи я тобі не казав. Та де
Ти—баба, бабою й пропадеш.

— Баба? Пройшли часи—баба! Усі
люди кажуть, що пора за розум бра
тися. А Дмитро казав, що по містах
жінки вже горшки покидали,—то ми
тут...

— А-а! Дмитро ото вернувся? Це воно в тебе, чи не звідти й розум?

— Звідти, чи не звідти... Слухай, Степане,—присунулась і, трохи не плачучи од свого безсилля, говорила:— Слухай, милують же таких... Хіба одного помилували? Ти тільки з'явися і здайся на їхню волю. Можна просто до самого Харкова. Я розпитаю в Дмитра...

Степан штовхнув її з усієї сили.

— Я тебе розпитаю. Уб'ю, як суку ягана. Розумнішою од мене захотіла бути?

Пріська помалу підвелася. Тремтіла, запинаючи хустку.

— Як знаєш. Що ти собі думаєш,—хто зна; а тільки, як буде лихо, я тебе не переховуватиму більше. Й на селі ніхто не переховає. В лісі так і пропадеш.

Бігом подалася з лісу. Степан не доганяв її. Було таке вже не вперше. Йому хотілося спати.

Темний вечір послав куці осінні сутінки.

Треба було шукати захисту.

Тиждень нанизував дні на нитку осені. Пріська не виходила з двору. Не робила нічого. Цілими днями сиділа на призьбі, згорнувши руки, і дивилася поперед себе. Не бачачи. Не думаючи.

Після останнього побачення з Семеном, всяка надія на життя „як люди“ загинула. Та вона сама не помічала цього. Не думала. Не знала тільки, що робити.

Одного дня у двір до неї заскочила Оленка, Дмитрова сусідка. Цікава дівчина підсіла до Пріської й здивовано кинула:

— Чи ви нездужаєте? Чого це вас не видно, тьотю.—Й, не дожидаючись відповіді, висипала:

— Догори ногами село перевернув. Таке повідумав, а вони його й слухають. Де таки видано, щоб на досвітки не ходити...

Пріська важко глянула на неї:

— Хто видумав?

Оленка обурено витріщилась:—Та чи ви нічого не знаєте про того Дмитра?

Він же все. Хату-читальню заводить тут. (Галас знявся!). Це таке, щоб тамички читать книжки й представлять. Й хлопці всі за ним. Вони вже давно балачки вели, та не знали, як узятися за це. Ну, а тут Дмитро...

Пріська почала прислухатися. Так ясно бачила Степана, як лаявся за пшінку, й Дмитра з милицями.

Оленка, не дїждавшись слова від Пріської, сипала далі:

— Каже, щоб у попа чисту половину забрати на читальню. Батюшка йому: „Як це так—без чистої половини?“ а Дмитро: „Держіть грязну половину чисто, а вам там місця стане“.

Оленка замовкла, рішучо дожидаючись відповіді.

— Ну, та й як же?—зацікавилась Пріська.

— Хто знає. Та тепер же ото так і є. Комнезамці й собі за ним. І хлопці всі кажуть: „Вулиця та й вулиця. Набридла, хай її чорт“. Їм ото, щоб грамоти всі повиучувалися.

Пріська жадібно слухала. Все одсу-

нулося далеко; навіть забула, що є лісі чоловік Степан у неї; що не ходила до нього ось скільки день.

Оленка знялась й вже біля хвіртки кінчала:

— Й дівчата є такі, що пнуться; та я не піду. Дмитро про тата казав „куркуль“. Вчора спорилися біля волости. Прощайте,—за воротями.

В Прісьчину голову все глибше вмещувалася думка: розказать Дмитров про Степана. Що він скаже. Розпитатися. Що їй робити. Їй ні на хвилинку не прийшло в голову, що Дмитро візьме та й видасть Степана.

Вона згадувала, як давно, ще дівчиною вона була, любилися вони з Дмитром. Саме яблуні цвіли. Вулиця ошесень гула, а вони з Степаном всніч за дяковою пасікою.

Дмитро не такий трохи був. „Еге тепер у його ноги немає, каліка він“... Тільки тепер вона про це подумала, „А ніяк він не такий, як каліка“.

Пискнула клямка на хвіртці. Пріська підвелася.

— Чи дома?—Дмитро вистукував мильцями. Драсуйте. А я вчора проходив поуз вас, та не світилося. Думав—спите, та й не зайшов. Сяду я. Замерився.

— Драсуйте... Сідайте.

Фарба з Прісьчиних уст зникла, й думки всі за собою потягла. Стояла й мняла кінці фартуха, так само, як тоді, коли батько з сватами могорича пили, за Степана віддавали.

— Я оце хочу вас питатися, чому вас не видно? Біля ради („це біля волости“, Пріська зрозуміла) збираємося всі вчором, а вас немає. Чи робота є яка?

Пріська боялася дихнути.

Не діждавшись відповіді, Дмитро сказав:

— Завтра сход; приїде інструктор з міста, приходьте. Приїдете?

— Та я не доберу, як ото з города приїздять. Та й не баб'яче це діло.

— Ну, що це ви, Прісю! Ось приходьте бо, як чого не зрозумієте, то спитайте, всякий вам розкаже. Хіба ж воно як?

Приська слухала, і хотілось ще довше слухати. Й не думати про ліс.

— Ну, а я піду з попом воювать шкору. Як ви думаєте, Прісю (ласкаво-ласкаво) добре це, як хата-читальня в нас буде, а й школу для неписьменних відкриємо.

— Та добре! (ще півгодини тому не знала—чи добре, чи погано).

— Отож. Ну прощайте, а на сході приходьте. Неодмінно!

III

Приська пішла на сход. Вагалася. Дивилася, як збираються люди. Пішла.

По дорозі Оленку зустрінула:

— То це й ви, тьотю, на сход?

— Еге,—до ради.

— О,—стрибнув Оленчин голос,—чи й ви вже по-новому волость звете!

Приська змішалася з юрбою бабів.

І раніш бувала Приська на сході. Та сьогодні, здавалося, наче вперше. Страшно було. Не дивилась в очі нікому. І все ввижався ліс. Граб і дві берези, що зрослися.

Говорив голова, потім вийшов чоловік

той, що приїхав з міста, й говорив знайомі слова. Пріська чула їх багато разів, а зрозуміти нічого не могла. Кожне слово знала,—про віщо він говорить...

Після його вийшов Дмитро. Пріська напружилась. Наче всі очі вп'ялися в неї. Й від того ноги наливалися важким, тягло додолу і трудно було стояти.

Дмитро говорив: „Треба хати читальні. Молодь вештається по вечорах без діла. Нудно їй. Хочеться знати, що робиться за селом. Що—у всьому широкому світі. Хату треба взяти в попа. Йому не треба стільки кімнат з його матушкою. Гроші треба зібрати. Допоможе повітовий селянський будинок“.

Пріська зрозуміла. І знала, що читальні треба. Вже не страшно було глянути в кожне обличчя. Глянула. Була переконана, що всякий хоче читальні.

Знову говорив голова. Пріська вже не слухала. Вона була повна думки про читальню. На один мент в голову важко влізла думка про те, що їй, Прісьці,

користи ніякої з того. Та згадала, що буде школа для неписьменних, а до того, хто не вміє читати,—слухатиме. І заспокоїлася.

Пріська йшла із сходу впевнено. Не обминала бабів. Не уникала їхніх очей. Біля самого дому її нагнав Дмитро. Вона ще здалеку знала, що то він іде. Вистукував милицями по виснаженій землі. Пішла тихше. Не свідомо.

— Драстуйте, Прісю (привітно привітно). Я вас на сході бачив (між іншим), та ніколи було. Ну, як? Зрозуміли, чи ні?

Це вже біля воріт було. Накрапає дощ. З лісу надходила хмара.

— Зрозуміла. Непевно глянула на хвіртку.—Воно на дощ благословляється, може зайдете?

— А чому ж? Зайду.

Поночіло. В хаті дхнуло пусткою, довго нетопленою піччю.

Дмитро притулив одну милицю до лави. Сидів, спираючись на другу.

Пріська ніколи не читала книжок, а то б вона подумала: „Щось таємниче

розвісив вечір у хаті“. Вона не читала книжок. І таємничого не відчула. Але вона знала, що їй добре й певно, коли в хаті Дмитро. І більш вона не думала. Не хотіла думати. І мовчала.

— Слухайте, Прісю... Вона слухала!

— Я хотів спитати вас, мені треба знати... („Чого в його такий дивний голос?“—це Пріся подумала й раптом зрозуміла, що питає Дмитро)—...де Степан? Люди кажуть, що в лісі,—закінчив Дмитро. Пріська (несподівано для себе) сіла на лаву й доторкнулася до Дмитрового утинка ноги.

І продзвеніло: „В лісі“.

— Ну?—гостро вдарило.

Прісьці здалося: сірі тіні кинули на неї половину провини перед кимось. З лісу провини. Сірі тіні, що сховали Дмитрове обличчя.

— І де саме, ви знаєте?—впало з-за тіней на Прісьчину мовчанку.

— Я йому їсти ношу з цього боку, що од станції. А де він постійно,—не знаю.

— А ви до його ходите?

Приська й злякалася й зраділа того, що вчула у Дмитровому голосі. І те, що давило так довго під грудьми, заклекотіло і сльозами прорвалося в очей. Крізь сльози пробивалися й котилися через темряву слова до Дмитра.

— Шкода його. Аджеж я йому жінку Несеш, од людей ховаєшся... І соромно й страшно. А він лає й...

Сльози задушили слова, але згодом вони пробилися знову:

-- Я йому все кажу: піди та здайся. Кажу—милують таких, та він боїться.

Приська тепер широко вірила, що Степан тільки боїться. Впала головою на стіл. Безсило давилася сльозами.

Почула, що Дмитро не чужий і про неї знає більше, ніж вона сама. Це він давило останню сльозу; решту клекоту стерло зідхання.

— Я вас і сама хотіла питати, що його робить. Кажуть—можна просто до самого Харкова їхати. Так не знаю, чи в його гроші є; та вже якось би настягала. Так не знаю куди й посунутись. А людей питатись не наслідно.

Знову почувала себе непевно. Давила Дмитрова мовчанка. І, нарешті, з лави почувала:

— Добре, я напишу вам заяву, нехай він,—притис Дмитро,—підпише і з'явиться. Все буде добре.

У вікно шелестів довгий осінній дощ.

— Я буду йти,—стукнув милицями, дощу не переждеш.

Пріська не рада була. Наче й добре склалося, а серце стислося й стало.

Дмитро налапав клямку й одчинив двері. Стояв на порозі. Крізь дощ, що вніс свій шелест у сіни, Пріська почувала: „Все добре буде“. Й знову не було в неї радості. І було страшно, що Дмитро йде, а вона сама залишається.

— Завтра я принесу вам бумагу, а ви сповістять Степана,—переступив поріг.

Пріську кинуло до дверей. Притиснуть би лице до Дмитра...

— Прісю!..

— Дмитре!..

Дві перетягнутих струни.

— Так перекажіть Степанові,—обірвав одну Дмитро.

— Перекажу,— здалеку почула свій голос.

IV

Коли ледаче осіннє сонце продерло хмари, а моторний вітер підхопив ті сірі шматки й розкинув по всіх краях обрію, Пріська вже була коло лісу. Без радості вона йшла сюди. З покірою спрацьованої худобини. Не думала ні про кого. Ні про віщо. В її вухах стояло обірване: „Перекажіть...“

І воно загнало її сюди...

Листя під ногами шелестіло, м'яке від нічного дощу, й приставало до Прісьчиних ніг—заважало йти. Пріська втомилася. Гнало вперед обірване: „Перекажіть...“

Сонце зовсім продрало заспані очі й заходилося розсипати золото по листі, коли Пріська підійшла до граба й двох берез, що зрослися. Сонце й на Пріську кинуло золото, старанно обминаючи химерну довгу тінь під березою. Прісьчин погляд упав на тінь, на картуза, що лежав посередині тієї тіни, а потім

важко поліз угору: по стовбуру берези, по чоботях, штанях,—зупинився.

В грудях у Пріськи наростала гаряча хвиля і пекла, так пекла! Тоді вона глянула й вище. Побачила всього Степана. Він висів у повітрі, не торкаючись землі; спиною до неї, трохи підвівши голову, немов шукаючи чогось у горі.

За розстебнутим коміром сорочки ремінний пояс врізався в шию: змалював рівну синю смужку на шкірі. Од смужки Пріська одвернулася.

Розгубила очі в лісі й кинулася знову до берези. Зайшла спереду, глянула в Степанове обличчя,—таке страшне, що вирвався крик і голосіння.

— Нещаслива годинонька—бідна моя голівонька... Ой, Степаночку дружинонько, та що ж ти з собою зробив... А Дмитро ж бомагу принесе...

Припала головою до Степана. Як голосять, то до мертвого припадають. Але Степан од дотику мірно схитнувся, а Пріська поточилася. Це немов струнуло її всю, поставило всередині все на місце.

Голосом звичайним вимовила ще раз:
„Бомагу“.

Згадала, що „бомаги“ вже не треба.
А Дмитро ж? Принесе бомагу та в
Пріськи не піде більше.

І сюди не приходити знову. Вона ходи-
дитеме,—от як учора,—на сход. З Дми-
тром. І навчиться читать.

* * *

З лісу йшла—було легко, ну от з
всім легко було.

З М І С Т

	Стор.
Лаклава	7
Взриші	24
Андитиха	44
